

LA REVOLUCIÓ DE L'EST

Anàlisi d'un fracàs

Benjamí Bastida Vilà

Presentació

La revolució de l'Est. Anàlisi d'un fracàs

I. L'anàlisi més difosa

II. Una anàlisi alternativa dels canvis a l'Est

III. Perspectives

Benjamí Bastida és catedràtic de Política Econòmica a la Universitat de Barcelona; col·labora en el seminari de l'àrea social de *Cristianisme i Justícia*. Aquest treball recull la seva conferència en el curs «L'Ara, anàlisi de realitat actual», impartit pel Centre el quart trimestre de 1990.

PRESENTACIÓ

"Els esdeveniments de la història recent... han estat interpretats, a cops de manera superficial, com si fossin el triomf o el fracàs d'un sistema sobre l'altre; en definitiva, com el triomf del sistema capitalista lliberal. Determinats interessos voldrien *portar l'anàlisi* fins a l'extrem de presentar el sistema que consideren vencedor com a camí únic per al nostre món, tot basant-se en l'experiència del daltabaix que ha patit el socialisme real, i defugint el judici crític sobre els efectes que el capitalisme liberal ha produït, al menys fins al present, en els països dits del Tercer Món".

Són paraules de Joan Pau II a Mèxic, reafirmades ara mateix en la seva ultimíssima Encíclica. El món occidental no n'ha fet cas, tot i procedir d'un home que ha estat fort enemic dels sistemes comunistes i fins i tot, segons alguns, artífex parcial del seu esfondrament.

Les paraules del Papa no podran ser acceptades si hom parteix de l'anàlisi habitual que l'Occident fa del fracàs de l'Est. El Papa fa notar, precisament, que les anàlisis occidentals traspassen fàcilment els límits de l'anàlisi, fins a fer-se *interpretació global*.

Aquest treball de Benjamí Bastida (catedràtic de Política Econòmica a la Universitat de Barcelona) tracta d'oferir un marc de consideració que pugui impedir saltar d'unes constatacions fàctiques a uns dogmes valorals. Encara més que pel que diu, val perquè apunta a allò que nosaltres *no volem dir*. És a dir, mostra un marc on hi caben preguntes que potser nosaltres hem foragitat. Per exemple:

- ¿Hi hagueren a l'Est realitzacions parcials —o moments de la seva evolució— que puguin conservar el seu valor malgrat el seu fracàs global?
- ¿Quines foren aquestes parcialitats i per què es frustraren aquells moments?
- ¿No intentaren resoldre tota una sèrie de problemes que nosaltres ni hem volgut abordar? "El fracàs d'una solució insuficient no significa que no continuï essent actual i urgent el problema al qual es va donar una resposta inadequada", diu Joan Pau II en la seva encíclica Centessimus Annus, encara no lliurada als mitjans de difusió. I, gairebé cinquanta anys abans que el Papa, el teòleg protestant Karl Barth havia escrit: "El que s'ha fet a Rússia, encara que s'hagi fet amb les mans més brutes i sagnants, i en forma que subleva amb raó, és, tanmateix, una idea constructiva. És la solució d'un problema seriós i candent, que nosaltres amb les nostres mans netes, no hem ni començat a resoldre: el problema social".

Són preguntes, totes elles, que giren entorn d'aquesta altra més àmplia:

- El fracàs d'unes realitzacions ¿suposa la inexistència d'uns valors (que potser eren buscats per aquelles realitzacions fallides)?

Remarquem com a exemple el que passa a l'Occident amb el **valor igualtat**. Des que caigueren els sistemes comunistes, hom pregona entre nosaltres que la igualtat no és cap valor, car els homes són desiguals en mèrits (vg. són feiners o són mandrosos), i són desiguals en necessitats (els uns són malalts, altres artistes, etc.). Aquesta manera de parlar insinua, com a conseqüència tàcita, que *totes les desigualtats* del nostre Occident són justificades, totes es deuen a aquesta mena de motius. No queda remarcat que les nostres esfereïdores desigualtats també poden obeir a rapinya, injustícia... i al diferent tracte que el "sistema" dóna als uns i als altres.

Quelcom de semblant passa amb el **valor Estat**. Hom diu que el fracàs de l'Est palesa que la gestió estatal de l'economia és *només i sempre* una calamitat. S'identifiquen així una intervenció en primera instància i en última instància. L'Estat no ha de dirigir des d'el començament l'activitat econòmica, avortant així el "dret a la iniciativa econòmica" (Joan Pau II, a *Sollicitudo Rei Socialis*). Però potser sí que l'Estat és indispensable per a suplir i salvaguardar els drets dels més febles. És el que passa en altres terrenys de la vida social. Per exemple: en el camp de la justícia civil, si dues persones arriben pel seu compte a una conciliació, l'Estat no ha d'intervenir-hi. Quan, però, no hi ha conciliació pertany a l'autoritat judicial restablir la justícia, i no que cadascú se la prengui pel seu compte contra l'altre. És ben clar que en el nostre *sistema de competitivitat*, l'activitat econòmica no és una activitat de cooperació, sinó de competició, de plet i, àdhuc, de lluita.

Per tant, el *valor igualtat* i el *valor justícia-per-als febles*, no podem deixar-los de banda en nom de l'anàlisi d'una situació històrica, per més que hagin de ser harmonitzats amb d'altres valors. Fer-ho altrament no és fer una anàlisi; més aviat sembla treure's de la mànega justificacions interessades.

Amb aquestes reflexions elementals volem introduir el present Quadern. El seu autor subministra uns elements d'anàlisi, segons els quals no es deduirien aquestes *conseqüències axiològiques*. Es ben possible que altres visions econòmiques no hi estiguin d'acord. Tot i això hom no podrà dir que el desacord obeeix a manca de informació o de competència del seu autor. El desacord serà lògic, car l'economia no és una ciència exacta, no tracta amb números (com les matemàtiques) —ni amb la vida biològica (com la medicina)— sinó amb la vida i la llibertat, factors molt menys precisos que els números.

Per això, creiem que el més important no és el desacord sinó allò que formula la pregunta última del qüestionari que acompanya a aquest Quadern. Suggereix que, en cas de desacord, hom n'examini les *raons* i es preguntí per llur *objectivitat* (en el sentit d'*independent del clima d'interessos occidental*), no fos cas que obeïssin a pressions tàcites de l'ambient. Recomanem per a treballar juntament amb aquest Quadern i el seu Qüestionari, l'article de Leonardo Boff: *La "implosión" del socialismo autoritario* ("Sal Terrae", abril 1991, 321-341) que afegeix elements testimonials i experiencials al que aquest Quadern diu de forma analítica i més abstracta.

Cristianisme i Justícia 1 maig 1991

LA REVOLUCIÓ DE L'EST

Anàlisi d'un fracàs

Els canvis esdevinguts al final del 1989 en l'anomenada fins llavors Europa de l'Est han estat analitzats d'una manera monòtona i contagiosa, tant a la premsa com en articles de científics socials reconeguts. I per bé que no tots han arribat al tòpic de la "fi de la història", les interpretacions coincideixen en molts aspectes.

Per exemple: a Harrogate (on se celebrà al mes de juliol del 1990 el IV Congrés Mundial d'Estudis Soviètics i de l'Europa de l'Est) els analistes d'Occident i també els d'aquells països (que hi participaven per primera vegada) semblaven haver descobert tots les virtuts pures, i més o menys dures, de l'economia de mercat.

Hi ha, sens dubte, matisos i excepcions a aquesta afirmació. Però considero que val la pena contribuir a evitar els "contagis" científics abans no es converteixin en "epidèmies" ideològiques. Per a tal cosa examinarem els elements tòpics de l'anàlisi habitual (I), junt amb altres elements que no s'han tingut tan en compte (II); perquè és només de la confluència de tots dos que sorgiran unes perspectives correctes per al futur (III).

I. L'ANÀLISI MÉS DIFOSA

Aquesta anàlisi correspon a un ampli ventall d'autors i de publicacions que van des de la dreta econòmica fins a l'eurocomunisme o comunisme reconvertit passant per la socialdemocràcia. Notem els punts en què coincideixen:

1. Una certa sorpresa per la rapidesa i la imprevisibilitat de l'esfondrament.

Com si hagués estat una mena d'"estratègia del dòmino" a l'inrevés. Només un parell de mesos abans de la caiguda del mur encara es feien classificacions de països de l'Est "pro-perestroika" i "anti-perestroika".

2. En termes econòmics l'esfondrament s'analitza com una demostració del fracàs del sistema econòmic socialista.

En molts casos es qüestiona fins i tot allò que s'havia considerat com a "èxits" del sistema: igualtat d'oportunitats educatives, sanitat, formació professional, eliminació de la misèria...

En aquest tipus d'anàlisis de "liquidació per canvi de propietari" no se solen tenir en compte diferències *geogràfiques* (entre països) ni *temporals* (com la referència a una progressiva degradació dels nivells de satisfacció de necessitats a partir de certa època). De vegades s'aporten exemples amb una bona dosi d'inconseqüència: és el cas de Romania, una de les economies més fallides, presentada com a mostra del "desastre de la gestió socialista". Però no es diu que la mateixa Romania havia merescut els informes favorables del FMI, pel seu esforç en acomplir les recomanacions d'aquest

organisme. I això no sols en l'època del coqueteig amb Occident amb l'"aperturista" Ceaucescu (els anys setanta), sinó *dos mesos abans* de la caiguda del dictador.

3. De la constatació del fracàs es passa sense solució de continuïtat a la reafirmació de l'economia de mercat i de l'empresa privada.

Segons el grau d'especialització de l'analista es descompondrà aquesta afirmació general en una sèrie de preceptes com ara els següents:

Necessitat de posar fi a les subvencions als preus i d'establir preus "mundials". Reducció dràstica del paper de l'Estat i reprivatització d'empreses i d'explotacions agrícoles. Tancament de les empreses que no siguin rendibles econòmicament. Flexibilització del mercat de treball i admissió de l'atur. Devaluació de la moneda nacional fins a la convertibilitat en termes de "mercat". Apertura al capital internacional...

D'altra banda és innegable que les reformes econòmiques iniciades pels nous governs en aquests països contenen tots aquest elements, o la majoria, i sembla que parteixen d'aquest "redescobriment" de les virtuts del mercat (nacional i internacional).

4. En termes polítics, el passat és qualificat com a dictadura (personal o del Partit). I sense solució de continuïtat es passa a l'afirmació de les excel·lències pràcticament insuperables (i ara com ara, no superades) de la democràcia formal occidental: pluripartidisme, eleccions periòdiques, divisió formal de poders, etc.

Tampoc en aquest cas no es fan distincions entre els diversos sistemes de democràcia formal. Tots semblen excel·lents. D'altra banda, pot ser destacable, com a anècdota il·lustrativa, el ressò favorable de la "transició espanyola" en països com Hongria o Polònia. Alguns comentaris arriben a formular el desig de la figura del Rei per a conferir "estabilitat" al canvi.

5. El pas següent en aquesta anàlisi té un abast més gran: a partir de la demostració del fracàs econòmic i polític d'aquelles societats, es qüestiona la revolució d'Octubre.

Naturalment posar en qüestió això dona un resultat negatiu: la revolució d'Octubre no representà cap progrés sinó un greu retrocés social de conseqüències lamentablement prolongades. Entre aquesta apreciació i el refús del marxisme com a mètode d'anàlisi sòcio-econòmica i com a proposta de superació del sistema capitalista no hi ha res més que una feble barrera que es traspassa fàcilment i amb una certa sensació confortable de victòria definitiva, de superació d'una etapa fosca, de la qual sols resten alguns vestigis.

Així, sembla que esdevé realitat aquell acudit cruel: "el socialisme és una llarga transició que va del capitalisme... al capitalisme." Després de quaranta anys en uns casos, i després de gairebé setanta-cinc a l'URSS, la Raó, la Humanitat, el Progrés han aconseguit d'obrir-se camí.

Tot resum és necessàriament esquemàtic. Potser per fer justícia a tots els analistes del ventall esmentat caldria que ens referíssim als matisos que distingirien els socialdemòcrates dels portaveus

més genuïns del capitalisme liberal. La sensació, tanmateix, és que aquestes diferències són cada cop més confoses i difoses, tret de comptades excepcions en un i altre camp.

Apèndix a aquesta anàlisi: els desconcertats

Per tal de completar la gamma d'allò que a Europa s'anomena "grups amb presència parlamentària", cal referir-se en algun moment als partits comunistes més ortodoxos, que a l'Estat espanyol serien representats pel PCPE, a Catalunya pel PCC, etc. El to dominant en aquests casos oscil·la *entre el desconcert i l'afecció a l'ortodòxia*.

Des de la perspectiva política manifesten el suport als partits comunistes tradicionals d'aquells països, i s'aferren a l'argument que alguns mantenen una certa representació i altres són majoritaris (Romania i Bulgària). Que no sols han estat capaços de dirigir les reformes des dels seixanta fins als vuitanta, sinó que després han sabut assegurar una transició pacífica cap a un règim pluripartidista, la qual cosa demostra que entre els seus membres hi ha elements molt valuosos. I que, un cop s'hagin alliberat dels elements més conservadors i corruptes, es recuperaran i seran novament la força d'avenç social.

Però des de la perspectiva econòmica el desconcert és potser més gran. No poden negar la ineficiència econòmica d'aquells règims (no poden negar-la *ara*; fins fa un any —1989— els èxits pesaven més que no els defectes). Però la generalització del mercat, la desaparició de la planificació centralitzada i, sobretot, la privatització de les empreses no els és fàcilment acceptable, per tal com la consideren un pas enrere des de trinxeres defensades durant molt de temps. Amb més o menys resistències, en aquests partits més ortodoxos s'expressa la necessitat d'un debat a fons o bé d'una informació millor.

II. UNA ANALISI ALTERNATIVA DELS CANVIS A L'EUROPA DE L'EST

Fins aquí el "piano forte" de les anàlisis, allò en què hom insisteix fins a fer-se pesat, alliçonadorament.

L'objectiu d'aquesta segona part és posar una "sordina" al piano i oferir una anàlisi més ajustada a la realitat concreta d'aquells països. Les grans paraules i les afirmacions generals (el socialisme ha fracassat, etc.) s'han de manejar amb molta precacució. Segons la meva opinió l'anàlisi més difosa a què acabem de fer referència viola interessadament aquesta norma científica. Car posar etiquetes precipitadament no s'adiu amb el rigor científic.

TESI CENTRAL

Què ha fet fallida, en realitat, a l'Europa de l'Est? Han fet fallida determinats sistemes d'organització social, econòmica i política els trets predominants dels quals eren la *jerarquització vertical* i la *burocràcia centralitzada*, fins a extrems criticats no sols a Occident sinó també al si d'aquelles mateixes societats. Molts han identificat aquests règims amb el socialisme (els darrers anys s'ha estat parlant de "socialisme real", amb un doble o triple sentit) de vegades per necessitat o conveniència de mantenir "un punt de referència" (un "ídol" al capdavant), i de vegades per mandra autocrítica, o

per motius més incofessables, com ara la por o el desig de mantenir un "poder de representació" davant dels treballadors...

Això no obstant, no és tan important escatir els motius de la identificació d'aquells països amb el socialisme com establir la **falsedat d'aquesta identificació**: les característiques dominants esmentades abans, amb el pas del temps *contradiuen la utopia socialista, de la qual sols presenten alguns trets deformats*. No és, per tant, "el sistema socialista" el que fracassa amb l'alçament de les poblacions, sinó el règim polític i econòmic ordit per la burocràcia dominant d'aquells països.

Aquesta constatació i la dimensió internacional dels esdeveniments porta a formular una tesi que, des de l'òptica de l'anàlisi més difosa, pot semblar provocativa.

El que fracassa no és el socialisme com a proposta política i econòmica sinó l'ordre polític i econòmic internacional (que és fonamentalment capitalista, ja que els dos "blocs" responen als acords de Ialta) en un intent de frenar, mitjançant la burocràcia, la revolució dels pobles de la Unió Soviètica i de l'Est d'Europa (entenent la revolució com el camí cap a la llibertat, la justícia i el benestar).

COMENTARIS A LA TESI CENTRAL

Els continguts d'aquesta proposta mereixen una anàlisi detallada precisament per tal de no caure en una actitud semblant a la que s'ha exposat a la primera part, si bé de sentit contrari.

1. El primer punt d'aquesta anàlisi és de **caràcter temporal, històric**. Si aprofundim en l'examen dels esdeveniments, si superem la "sorprenent" sensació de caiguda de fitxes de dòmino, cal advertir que el procés d'alliberament d'aquests pobles no ha estat un esfondrament "de la nit al dia", fruit d'una maniobra del signe que sigui. Ben al contrari: l'enfrontament burocràcia-població (amb totes les confusions i contradiccions que implica) ha estat permanent i no hauria arribat a liquidar-se —possiblement encara no és liquidat del tot a tot arreu— ni a favor de la burocràcia ni a favor de la població. Aquest enfrontament havia tingut moments dramàtics: Alemanya '53, Hongria '56, Txecoslovàquia '68, Polònia gairebé cada decenni, i sobretot als setanta i als vuitanta...

Malgrat la repressió, la lluita per la veritable llibertat s'ha mantingut. I, tot i que sempre hi ha qui s'aprofita de les situacions agitades, hem de saber veure-hi l'impuls original, que és el mateix que hi ha a la base de la resistència sorda contra la burocràcia dominant ("Deixarem de fer veure que treballem quan deixem de fer veure...").

2. El segon punt important de l'anàlisi se centra en el caràcter contradictori de la burocràcia i en les conseqüències que comporta per al funcionament econòmic i social.

D'una banda el buròcrata "en el socialisme" sols es pot mantenir en el poder com a garant i gestor eficient de les conquestes populars. Per això,

— s'ha d'"omplir la boca" d'aquestes conquestes: la repetida fórmula "el benestar material i cultural del poble..."

— ha d'amagar sistemàticament els fracassos o llur veritable causa,

— i una altra cosa encara més important: li és difícil al buròcrata d'atacar frontalment aquelles conquestes populars fins i tot quan li fóra convenient fer-ho per tal de salvaguardar els seus propis privilegis i el seu status. Heus ací la contradicció del buròcrata.

Perquè, *d'altra banda* la burocràcia, en els seus diversos nivells, constitueix un grup parasitari. Els interessos parasitaris de la burocràcia (i la seva reproducció i la seva defensa contra els interessos populars) degraden progressivament la situació econòmica i menen a la crisi global. Entre aquests costos del "parasitisme burocràtic" caldria anotar els privilegis materials i culturals, els costos directes de l'aparell repressiu, la necessitat de mantenir successives capes protectores burocràtiques, la carrera armamentística...

Hi ha, sens dubte, diferències entre uns països i altres. En tots, però, el cost més significatiu (per tal com s'estén a tots els sectors de la producció i de la distribució) és la gestió burocràtica de l'economia.

3. Des dels dos punts anteriors es poden entendre els contrastos, **les llums i les negrors**, comuns a tots aquests països. Els èxits, com per exemple:

- haver sortit ràpidament del subdesenvolupament,
- establir sistemes generalitzats d'educació, sanitat, etc.,
- el respecte al treball i a les condicions laborals,
- els avenços científics i tecnològics...

(tot allò, en fi, que els de l'"esquerra" occidental apilaven en un platet de la balança). I en contrast:

- la poca eficiència econòmica a partir d'un moment determinat,
- la incapacitat per a satisfer les aspiracions proclamades i assumides,
- l'escassetat de béns de consum,
- el malbaratament de recursos,
- el monolitisme cultural i polític...

I notem com, des de la perspectiva indicada es pot entendre també la degradació alarmant dels darrers anys, més o menys amagada llavors i ara manifesta... És el procés de crisi que resulta de l'enfrontament i de la contradicció que abans esmentàvem.

4. Les discussions sobre les **reformes econòmiques** ("planificació o mercat", "mercat socialista", "possibilitat d'utilitzar mecanismes de mercat", etc.), segons la meua opinió passen a un segon terme quan es tracta d'analitzar aquelles societats concretes, el seu passat i les seves perspectives (si es compleixen els plans dels buròcrates reconvertits). Perquè, en realitat, no hi hagut una planificació "socialista", "democràtica", sinó una planificació burocràtica: la qual cosa vol dir alhora *hipercentralitzada* (burocràcia central que intenta imposar els seus interessos) i *pluricentralitzada* (burocràcia ministerial i empresarial que intenta guanyar àrees de status i de poder). Aquesta caricatura de planificació topava, al seu torn, amb la resistència passiva o activa dels treballadors i dels camperols.

No hi cap dubte que la discussió abstracta entre "planificació o mercat" i "planificació i mercat" és important per a orientar un hipotètic procés de transformació social. Però, en qualsevol cas, si l'economia és una ciència de relacions socials, és més important qüestionar-se sobre *els interessos* dels planificadors o dels mercaders. Per tant, el que és relativament definitiu és garantir, conservar i potenciar una cosa tan genuïna en un procés revolucionari i tan complexa com són els organismes de democràcia popular a tots els nivells.

6. Això no obstant, hi ha una objecció ben fonamentada que es podria fer als raonaments anteriors, sobretot a l'afirmació principal que els ha originat. Recordem que aquesta tesi era: "el que fracassa no és el socialisme com a proposta política i econòmica sinó l'ordre polític i econòmic internacional (fonamentalment capitalista per tal com els dos blocs responen als acords de l'alta) en l'intent de frenar, mitjançant la burocràcia, la revolució (entesa com el camí cap a la llibertat, la justícia i el benestar) dels pobles de la Unió Soviètica i de l'Est d'Europa".

Doncs bé; una lectura precipitada podria dur a la conclusió que en aquesta tesi s'identifica com a "capitalistes" també els països de l'abans anomenat bloc de l'Est. I davant d'això es podria formular una objecció immediata: el bloc de l'Est s'enfrontava a l'avanç de l'imperialisme, ajudava les revolucions en el Tercer Món (Cuba, Vietnam, Angola, etc.), frenava l'avanç de l'expansionisme dels EUA, que ara es troba amb les mans més lliures per a intervenir fins i tot militarment... (Nicaragua, Panamà, el Golf, potser Cuba com a propera conquesta...).

Per tal de sortir al pas d'aquesta objecció, cal que fem un advertiment abans que res, i tot seguit hi donarem una resposta.

L'advertiment és que l'oposició a una política imperialista concreta és una condició *necessària però no suficient* de comportament antiimperialista. L'"ordre econòmic internacional", bàsicament capitalista, no funciona sempre com un bloc homogeni, sinó que hi ha enfrontaments d'interessos entre potències clarament "capitalistes"; i de vegades fins i tot poden arribar a les mans. Això tampoc no vol dir que el comportament del bloc de l'Est hagi estat exactament igual que el de l'Oest.

La resposta de fons és que la burocràcia, presa en la contradicció de què parlàvem abans i impulsada, forçada pels seus pobles, no podia "lliurar-los" tot simplement a l'expoliació capitalista sense exposar la seva pròpia permanència en el poder. I aquesta motivació, combinada amb la possibilitat d'augmentar la seva capacitat de negociació o el seu prestigi en l'ordre econòmic internacional, la

duia a intervenir en les lluites d'alliberament dels països sotmesos a l'imperialisme (si bé és veritat que, per la crisi interna que patia, hi intervenia cada cop menys, i sovint de manera subordinada).

III. PERSPECTIVES

La conseqüència de les anàlisis realitzades a la segona part d'aquest text és que no hem arribat al final de la Història, sinó al final d'una història. Ara en comença "una altra" que certament *pot* ser molt diferent de l'esbós que n'apuntava l'anàlisi més difosa. És a dir: pot no ser una època de prosperitat i de "pax imperial" immediata (per a aquells que s'hagin enfilat al carro dels triomfadors), sinó una època d'enfrontaments oberts (entre els que tenen el poder i els que aspiren a la llibertat i a la justícia). Però aquesta "altra història" tan sols ha començat. De manera esquemàtica, els arguments que abonen aquesta *possibilitat* són els següents:

1. El context econòmic mundial

L'ordre econòmic internacional —gestionat pels alts organismes internacionals com el FMI, etc.— no era gens "estable" sinó que contenia, *ja abans dels canvis a l'Est*, un conjunt de situacions potencialment "explosives", no derivades de la divisió en blocs: deute del Tercer Món, dèficit nord-americà, preus de l'energia, depauperació creixent de poblacions senceres del planeta, etc. No podien (abans dels canvis a l'Est) ni poden ara apreciar-s'hi símptomes de millora, sinó de creixent insostenibilitat.

S'ha dit que les revolucions de l'Est són un alleujament de la situació d'avui dia car ha desaparegut l'enfrontament polític i s'han obert nous mercats. Cal no oblidar, però, que les condicions imposades per a la integració d'aquestes societats en el mercat mundial poden provocar un nou focus d'inestabilitat per a l'ordre econòmic imperialista: pensem en la resistència de la població als augments de preus, al tancament de fàbriques i a l'aparició de l'atur, etc.

2. Decantament futur dels països de l'Est

Els resultats de les *primeres eleccions formals* en alguns d'aquests països (Polònia, Hongria, Txecoslovàquia, RDA) i els programes de govern adoptats han comportat, sens dubte, una decepció per a l'esquerra. Sembla que confirmen, contràriament a la tesi que mantenim, la fi de la Història i la derrota política i econòmica del socialisme. Què s'hi ha de respondre?

Sens dubte és un mal començament, però cal analitzar els resultats amb sentit crític: primer, ha estat derrotat el partit que representava l'antiga burocràcia, no una proposta socialista. Han triomfat coalicions liberals o democratacristianes i pràcticament no hi ha hagut organitzacions d'esquerra amb experiència electoral (i fins i tot això no és del tot exacte: caldria analitzar amb cura el cas de Solidarnosc, tot i que en el govern immediatament posterior a la caiguda del règim polonès s'imposés la línia democratacristiana, que ja ha tingut la primera crisi greu).

En segon lloc, això no és més que el principi d'una etapa, en la qual es poden produir errors i encerts, avenços i retrocessos... Unes primeres eleccions, encara sense programes aplicats no donen cap mena d'estabilitat. Recordem, d'una altra banda, el "parany democràtic" que pot representar un

procés electoral global i puntual-periòdic, sense institucions democràtiques permanents a la base.

Finalment, no es pot negar que aquests resultats palesen l'enorme perjudici causat per l'estalinisme a les propostes socialistes genuïnes. Possiblement passarà força temps abans que mots com socialisme o comunisme puguin utilitzar-se a les conversacions amb companys de l'Est per a expressar preocupacions i projectes comuns.

3. Possibilitats econòmiques

Els escenaris reals d'*integració d'aquestes economies en el mercat mundial* no són pas falaguers: el que vaig escriure fa uns mesos encara té vigència. En l'eufòria del canvi s'han airejat els avantatges de la col·laboració de les economies occidentals —europea i alemanya, més concretament— amb aquests "nous" països vers la reconstrucció d'una Europa única. Al principi semblava que tot eren profits per a tothom: per als "nous", que refeien les economies; per als països de la CEE, que obrien nous mercats i noves possibilitats d'inversió; per als més europeïstes, que tenien l'oportunitat de construir una veritable potència econòmica enfront dels EUA i del Japó. Alhora, s'anunciaven els perills i les precaucions que calia prendre: la reunificació alemanya amb totes les variants (com la del fantasma d'una Alemanya forta que "torna" a dominar Europa); el desplaçament del centre de gravetat econòmic cap a l'Europa Central (ara sense fantasmes), amb la marginació consegüent de les economies del Sud (Espanya, Portugal, Grècia, potser també Itàlia...); el problema de l'URSS, és a dir; Europa, amb la Unió Soviètica o sense? (Alemanya pot "pair" els sis petits països de l'Est, però ¿és possible marginar l'URSS?). Fins i tot des de l'Amèrica Llatina s'han alçat veus reclamant que els ajuts potencials dels fons europeus no es desviïn en excés cap a l'Est...

Però l'economia és molt més dura que totes aquestes elucubracions geopolítiques, respectant tot el que tenen de cert. La veritat econòmica, d'una banda, és que aquestes economies són economies arruïnades, encara no són un espai per a negocis fàcils (no sé si prometedors en un futur). De l'altra banda, la veritat econòmica és que el capitalisme internacional busca la rendibilitat en les inversions que fa, i que una gran part d'aquest capitalisme busca la rendibilitat "financera" més que no pas la que es deriva de la producció industrial —vet aquí el problema del deute del Tercer Món—.

Des d'aquesta veritat econòmica es podrien dissenyar tres escenaris per al futur de la col·laboració d'Occident a la reconstrucció de les economies socialistes:

— El primer, una versió actualitzada del *Pla Marshall per a l'Est*: reconstruir allí la segona meitat d'Europa a semblança de la CEE: potencial econòmic, mercats solvents, etc.

— El segon, la "*taiwanització*" d'aquelles economies: aprofitar els recursos de mà d'obra barata i les facilitats que puguin donar els nous dirigents per a la instal·lació de factories dependents de cases matrius occidentals.

— El tercer, la *llatinoamericanització de l'àrea*: explotació de recursos naturals —incloent-hi l'URSS— amb la mínima estructura industrial necessària. Marginació social de nombrosos grups de població i una atenció molt lleu al país com a mercat potencial:

més aviat atenció només als grups "solvents".

Però es poden endevinar també algunes dificultats que qüestionen la possibilitat pràctica de desenvolupament de cadascun d'aquests escenaris.

1) L'hipotètic nou "Pla Marshall" hauria de comptar amb algun tipus de burgesia a l'Est (empresaris, "capitans d'indústria", el nom que sigui) capaç de dirigir una reconstrucció autònoma bé que dependent en els terrenys polític i econòmic. I fóra com a mínim aventurat confiar en els antics buròcrates i funcionaris. L'experiència soviètica, a mig camí, no és pas encoratjadora en aquest sentit.

D'una altra banda hi ha el cost de l'operació (quant caldria invertir o prestar per a tirar-ho endavant, sobretot si s'hi inclogués la Unió Soviètica) i el termini en què es podria rendibilitzar. ¿És capaç el capitalisme actual de córrer aquests riscos? Més encara: ¿Les multinacionals estan interessades a ajudar que neixin possibles competidors?

2) L'escenari del "sud-est asiàtic" (o "taiwanització") sembla més factible a primera vista. Pot originar, però, problemes de saturació del mercat mundial, que ja és abastit des d'aquella zona i que té problemes de competència entre productes i caigudes de preus. D'altra banda apareixen qüestions de dimensió a l'hora de comparar totes dues àrees econòmiques: al sud-est asiàtic són, en general, petites; a l'Europa de l'Est són més grans; però si s'hi inclou la Unió Soviètica serien enormes.

Finalment, caldria comparar l'estabilitat política i social (assegurada mitjançant "quasi-dictadures" o estats forts al sud-est asiàtic), i la inestabilitat actual de l'aparell estatal en els països de l'Est. Els analistes observen sovint que el període d'expansió dels NIC (*New Industrialized Countries*: països de nova industrialització) ha estat possible gràcies a aquella estabilitat —imposada o acceptada— que permet llargues jornades de treball amb escasses condicions de seguretat, etc.

3) L'escenari llatinoamericà és, possiblement, el de "menor cost d'explotació" per al capitalisme per tal com és més fàcil desentendre-se'n en un moment donat. Però requereix també algunes garanties abans de dur-lo a la pràctica. Garanties de propietat i de gestió i de certa estabilitat social i política que, si més no, no posi en qüestió ni la propietat ni la gestió.

D'entrada, és el Fons Monetari Internacional qui, directament o indirectament, dirigeix les operacions. La concessió dels préstecs necessaris per a aquelles economies —en aquest moment, préstecs de supervivència—, fins i tot els préstecs i els acords amb la CEE se supediten al compliment de les condicions que dicta o aconsella el FMI. I aquestes condicions són, fonamentalment:

polítiques duríssimes d'estabilització, introducció de mecanismes de mercat, fi de les subvencions dels productes bàsics, lluita contra la inflació (és a dir, per la via de la contenció salarial), la devaluació, la convertibilitat de les monedes, apertura al comerç internacional; en una segona fase, restabliment de l'empresa privada i garanties per a la propietat industrial.

Aproximadament aquestes eren les línies de la política econòmica del primer govern polonès i les

que intentarà mantenir el segon si aconsegueix cavalcar la crisi...

Cal tenir en compte que en els tres escenaris anteriors hem suposat una certa aquiescència de la població. ¿Serà fàcil obtenir aquesta aquiescència amb l'esquer d'un consum individual diferenciat, o bé aquells escenaris toparan amb una resistència i una recerca de models econòmics i socials realment solidaris?

4. Camí recorregut fins ara

Els primers resultats de les "reformes" integradores al mercat mundial no han estat *ni beneficiosos per a la població ni socialment "estabilitzadors"*: Polònia, la més fidel als dictats del Fons Monetari, ha vist augmentar la mortalitat infantil, minvar el poder adquisitiu de la població no especuladora i ha multiplicat per dotze les xifres oficials d'atur entre gener i juliol de 1990.

A l'antiga RDA, que semblava segur que s'integrava plenament, el negoci capitalista ha consistit a mantenir salaris "orientals" i imposar preus "occidentals". Les manifestacions i vagues han estat de proporcions enormes. A l'URSS, els problemes han arribat a ser tan greus que els dirigents semblen més aviat tsars a punt d'ésser destronats que no pas timoners de la perestroika.

5. Qui seran els gestors del canvi?

La qüestió fonamental rau a saber qui seran els protagonistes del canvi, o dit altrament, *qui s'enfronta en aquest període* de canvis. L'anàlisi convencional assenyala com a forces presents els organismes econòmics internacionals (FMI, CEE, etc.), els nous governs o partits dels països de l'Est, la burocràcia reformista d'un signe o d'un altre (Gorbatxov i el seu equip, Eltsin, etc.) en negociació, enfront dels elements ancorats en l'ortodòxia o en el passat (que ja es troben gairebé "en rendició", per la qual cosa es pot dir que la integració és a prop).

Una anàlisi amb voluntat de progrés hauria d'advertir que el protagonisme de tots els canvis i la garantia contra els "recanvis" rau en *la població d'aquests països*, en la seva capacitat de lluita i d'organització. És important advertir que en aquest projecte alliberador poden agermanar-se les lluites dels pobles dels països de l'Est amb les dels pobles del Tercer Món i amb les de sectors —cada cop més nombrosos, en els països desenvolupats—, víctimes de les reconversions, de la precarització, i d'altres mesures imposades pel sistema.

Reclamar aquesta anàlisi no significa creure en la "mística de la població", ni tampoc caure-hi. Aquesta és l'acusació, notòriament cínica, que fan els crítics de la possibilitat del canvi o els buròcrates ben situats. I la fan per a anul·lar, precisament, les potencialitats revolucionàries. És per això que el fet de reclamar aquesta anàlisi, i iniciar-la, constitueix un intent de contribuir al desenvolupament efectiu d'organitzacions democràtiques i solidàries internacionalment.

Barcelona, gener del 1991

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94;
espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>